

**HİCRET SIRASINDA HZ.PEYGAMBER'İN ÜSLÛBÛNDAN
ETKİLENEREK MÜSLÛMAN OLAN BÛREYDE
B.HUSAYB HÂDİSESİ VE GÛNÛMÛZE YANSIMALARI**

Prof.Dr. Zekeriya GÛLER
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

***Case of Burayda b. Husayb Becoming Muslim Because of the
Prophet Muhammad's Method During the Hijra and its
Reflections to the Present Time***

In this article, we have dealt with the biography of Burayda b. Husayb and his conversation with the Prophet Muhammad when they came together during the hijra. In addition, it has been settled down the credibility of the event which showed the fact that sincere relations took over the hostile feelings as a result of the Prophet Muhammad's attitudes towards the terms of Burayda, Aslam and Banu Sehm pronounced by Burayda during the above-mentioned conversation. It has been also analyzed the content of this event; practical reflections, importance and place of method of addressing in calling to Islam

GİRİŞ

Mekke'den Medine'ye gerçekleşen hicret hâdisesinin, İslâm tarihinde müessesleşme, teşri faaliyeti ve siyaseti kadar davet ve tebliğ açısından yeni bir süreç ve dönüm noktası olduğu açıktır. Hz.Peygamber'in, hicret sırasında zuhuru muhtemel her türlü tehlikenin üstesinden gelebilmek için maddî ve mânevî hazırlık yaparak esbâba tevessül ettiği de bilinen bir husustur. O'nun tevessül ettiği sebeplerden birisinin Allah'tan lütuf beklentisi (hüsnu'z-zann billâh), güzel anlamlı bir kelimeyi hayra yormak, onu uğur konusu ve bereket vesilesi yapmak (tefe'ül veya el-fe'lü'l-hasen) şeklinde tebâruz eden üslup olduğu görülür. Bu üslûba ters düşen *tıyara*, *tatayyur* ve *teşe'üm* kelimeleri ise şerre yormak, uğursuz saymak, bela beklentisi içinde olmak ve Allah'ın lütfundan ümit kesmek (sûu'z-zann billâh) mânalarını taşır. Rasûlullah'ın (s.a) şu hadisi bu noktaya işaret eder: "İslâm'da uğursuz saymak yoktur. En iyisi hayra yormaktır". O, "Yâ Rasû-

lallah, hayra yormak (tefe'ül) nedir?" suâline muhatap olunca da, "Sizden birinizin duyduğu uygun ve güzel sözdür"¹ cevabını verir.

Rasûl-i Ekrem'i konuşma tarzında görülen bu üslûbun İslâm'a davet açısından icra ettiği tesiri gösteren örneklerden birisi Büreyde b. Husayb olmuştur. Ayrıca bu örnek, Müslümanların müşriklerle olan münasebetlerine veya günümüzde dinler-kültürler arası diyalog projesi çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetlere teori ve pratikte ışık tutacak bir anekdot vasfı taşıdığından önem arz etmelidir.

Bu makalede, Büreyde b. Husayb'ın biyografisine temas edilecek, onun hicret esnasında Hz.Peygamber'le ilk karşılaşması zikredilecek ve İslâm'a davette üslûbun yeri, önemi ve günümüze yansımaları üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

A. BÜREYDE B. HUSAYB

Büreyde b. el-Husayb², Eslem kabilesinden olduğundan el-Eslemî, Sehmoğulları kolundan olduğundan es-Sehmî nisbesiyle anılır. Eslem kabilesinin reisi olarak bilinir. Meşhur künyesi Ebû Abdillâh'tır. Künyesinin Ebû Sehl, Ebû Sâsân veya Ebu'l-Husayb olduğunu söyleyenler de vardır. Lakabı Zâmile'dir³. Büreyde, hicret esnasında Mekkelî müşriklerin Rasûl-i Ekrem'i diri veya ölü olarak ele geçirene büyük mükâfatlar vaad ettiğini duyar. Derken, Medine'ye yakın mesafedeki Eslem kabilesinin topraklarından geçmekte olan

¹ Buhârî, Tib, 43, 44; Müslim, Selâm, 110.

² Büreyde b. el-Husayb'ın hayatı için bkz. İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, trs., IV, 241-243; Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyâ el-Bağdâdî, *et-Târih* (thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf), Mekke 1399, II, 56-57; Halife b. Hayyât, Ebû Ömer el-Leysî, *et-Tabakât* (thk. Ekrem Ziya el-Ömerî), Riyad 1402, I, 109; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *et-Târihu'l-Kebîr*, Beyrut 1407, II, 141; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dineverî, *el-Maârif*, Beyrut 1407, s. 170; İbn Hibban, Muhammed el-Büstî, *es-Sikât* (thk. es-Seyyid Şerefüddin Ahmed), Dâru'l-fikr, 1395, III, 29; İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemerî el-Kurtubî, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî), Beyrut 1412, I, 185; İbnü'l-Esir, İzzeddin Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Kahire, trs., I, 209-210; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ Muhyiddin, *Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, Beyrut, trs., I, 133; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Beyrut 1985, II, 469-471; Mizî, Cemâleddin Ebu'l-Haccâc Yûsuf, *Tehzibü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1415, IV, 53-55; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1966, VIII, 216-217; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe* (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî), Beyrut 1412, I, 286; a. mlf., *Tehzibu't-tehzib*, Beyrut 1412, I, 432-433; Ahmed Naîm – Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1976, II, 492-493; IV, 371; K. V. Zetterstéen, "Büreyde", *İA*, II, 838-839; Ahmet Önkâl, "Büreyde b. Husayb", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 492; a. mlf., "Hicret", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 460.

³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 546. Aynı müellif (bkz. *Nüzhetü'l-Elbâb fî'l-Elkâb*, I, 319) tarafından lakabın zabtının Râcile şeklinde verilmesi, müstensihnin veya nâşirin bir okuma hatası olmalıdır. Zira bizzat Büreyde şöyle anlatır: Bir yolculukta ben Peygamber ile beraberdim. Ne zaman bir şey arta kalsa onu bana yükleyerek taşıtırdı. O bana Zâmile (yük devesi) adını verdi. Heysemi, (bkz. *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut 1967, IX, 398), Bezzâr'ın rivâyet ettiği bu haberin isnâdının *hasen* olduğunu ifade eder. Zâmile kelimesinin, Matar el-Varrâk'ın (v. 128/755) şu sözünde de taşıyıcı mânasına geldiği görülür: "(Sorduğunuz hadisin mâna ve maksadını doğrusu) bilmiyorum. Ancak ben (rivâyetin metnini) taşıyıcıyım (innemâ ene zâmile)" (bkz. İbn Abdilberr, *Câmiu Beyânî'l-ilm ve Fadlih*, Kahire 1402, II, 127). Lakabının Büreyde, isminin ise Âmir b. el-Husayb olduğunu söyleyen de vardır.

Hız.Peygamber'in içinde bulunduğu kafilenin önünü kesip kimliklerini öğrenmek ister. Fakat bu esnada Hız.Peygamber'in konuşma üslubundan etkilenerek yanındaki müfrezesiyle beraber Müslüman olur. Büreyde, Rasûl-i Ekrem'in arkasında namaz kılar. Rasûl-i Ekrem ona Meryem sûresinin baş tarafını öğretir. Hız.Peygamber'in Medine'ye bayraksız girmesini uygun görmediği için kendi sarığını çözüp mızrağına bağlar. Onlara refakat edip muhafızlık ve mihmendarlık yaptıktan sonra kavmine döner.

Büreyde, çok geçmeden hicret ederek Medine'ye yerleşir. Hız.Peygamber'le beraber onaltı gazveye iştirak ettiği rivâyet edilir. Hudeybiye, Hayber ve Mekk'e'nin fethinde bulunur. At sırtında düşmana saldırmaktan daha anlamlı bir hayat olmadığını söyleyen Büreyde, Tebûk seferi için kabilesini savaşa hazırlamakla görevlendirilir. Bir ara Hız.Peygamber'in kâtipliğini yapar. Büreyde, Hız.Ömer'in emîrleri arasında zikredilir. Basra'ya geldiğinde kendisi için bir mesken inşa eder ve orada bir süre ikamet eder. Oradan Sicistan'a, sonra da Merv'e gelir. Hız.Osman zamanında Horasan'ın fethine katılır. Yezîd b. Muâviye döneminde 62 veya 63 yılında⁴ vefat edinceye kadar Merv'de kalır ve oraya defnedilir. Kabri, Merv'in Cıssîn mahallesindedir. İki oğlu Abdullah ve Süleyman, babaları Büreyde'den hadis rivâyet edenlerin başında gelir. Abdullah b. Abbâs ve Âmir eş-Şa'bî de ondan rivâyette bulunanlar arasındadır. Büreyde'den 164 hadisin⁵ rivâyet edildiği tesbit edilir.

B. BÜREYDE B. HUSAYB'IN HIZ.PEYGAMBER'LE İLK KARŞILAŞMASI

Büreyde b. Husayb'ın Hız.Peygamber'le ilk karşılaşması, İbnü'l-Cevzî (v. 597/1200) tarafından şu isnad zinciri ile zikredilir:

Zâhir b. Tâhir – Ebû Bekir el-Beyhakî – Ebû Abdullah el-Hâkim – Ebû Ali el-Hüseyn b. Muhammed b. Sevra - Ahmed b. İsmâil es-Sükkerî – Ahmed b. Zühre – Ali b. Mihrân – el-Hüseyn b. Vâkîd - Abdullah b. Büreyde vasıtasıyla Büreyde'den şöyle nakleder:

Peygamber (s.a) uğursuz saymaz, aksine hayra yorardı. Kureyş Allah'ın Elçisini Medine'ye giderken yakalayıp getiren kimseye yüz deve vaad etmişti. Sehmoğulları'ndan yetmiş süvari ile birlikte belki rastlarım diye çıkmıştı. (Geceleyin) karşılaştıklarında Rasûl-i Ekrem:

-Sana kim derler? diye sordu. O,

-Büreyde deyince, Rasûl-i Ekrem Ebû Bekir'e dönerek,

-İşimiz oldu/kolaylaştı ve salah buldu (Berade emrunâ⁶ ve salaha/salaha), ey

⁴ Büreyde'nin İbn Sa'd ve Ebû Ubeyd'e göre 63, diğerlerine göre ise 62 yılında vefat ettiğini nakleden Zehebî (bkz. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Beyrut 1985, II, 470), ikinci görüşün daha kuvvetli olduğu ifade eder.

⁵ İbn Hazm (bkz. *Cevâmiu's-Sıra*, (thk. İhsan Abbas – Nâsiruddîn el-Esed), Mısır, trs., s. 277), Büreyde'nin 167 rivâyetinin olduğunu zikreder.

⁶ "Berade emrunâ" cümlesinde geçen *berade* fiilinin *sehüle*, *sebete*, *daufe* ve *fetera* mânalarında kullanıldığı görülür. Mükâlemenin üçüncü cümlesinde yer alan "Harace sehmûke" ifadesinin de *el-felcû ve'z-zafer*, *zafirte* mânasına geldiği söylenir (bkz. Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd el-Büstî, *Garîbül-Hadîs* (thk. Abdülkerîm İbrahim el-Azbâvî), Dimaşk 1402, I, 181-182; Zemaşerî, *el-Fâik fi Garîbi'l-Hadîs* (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî – Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Kahire, *Dipnot devamı* →

Ebû Bekir! dedikten sonra,

-Kimlerdensin? diye sorar. O,

-Eslem'denim, deyince, Peygamber (s.a),

-Selameti bulduk (Selimnâ), der. Sonra Peygamber (s.a),

-Eslem'in hangi kolundan? diye sorar. Büreyde,

-Sehmoğullarından, diye cevap verir. Peygamber (s.a),

-Sen zafere ulaştın; umduğunu buldun ve isabet ettin (Harace sehmûke yâ Ebâ Bekr) der. Büreyde Peygamber'e (s.a),

-Peki sen kimsin? diye sorar. Peygamber (s.a),

-Ben Abdullah oğlu Muhammed'im, Allah'ın elçisiyim, buyurur. Bunun üzerine Büreyde, -Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden Rasûlüllâh (abdühû ve rasûlüh) der ve adamlarıyla birlikte Müslüman olur. Ertesi gün sabah vakti Büreyde Peygamber'e (s.a),

-Yanında bir sancak olmaksızın Medine'ye girme, der. Büreyde, başından sarığını çözüp bir mızrağa bağlar ve önleri sıra yürütür. O,

-Yâ Nebiyallah, misafirim olsanız! deyince, Peygamber (s.a),

-Benim bu devem memurdur, diye cevap verir. (Her vesile ile) Büreyde, "Allah'a hamd ü sena olsun ki Sehmoğulları herhangi bir baskı olmaksızın isteyerek Müslüman oldu" derdi⁷.

Büreyde b. Husayb'ın Hz.Peygamber'le ilk karşılaşma esnasında aralarında geçen konuşma ve ardından zuhur eden gelişme, kaynaklarda bu şekilde yer alır. Açıktır ki, hadis, siyer ve tarih gibi rivâyete dayanan araştırmalarda kullanılan bilgi ve materyalin kaynak değeri önem arz eder. Kadîm ulemânın tabiriyle *nakl-i musaddak ve istidlâl-i muhakkak* ilkesinden hareketle ortaya konulmayan bir çalışma zaafarla malül demektir. Bu itibarla, kaynakların zikrettiği bu hâdisenin metin ve senedi hakkında, kronolojik sıra ile verilen bilgilerle birlikte kısa bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

Hakîm et-Tirmizî (v. 320/932)⁸, *Nevâdiru'l-Usûl*'de hâdiseyi aynen zikreder. Ancak, *Nevâdiru'l-Usûl*'ün tedâvüldeki matbu nushalarında rivâyet senedsiz olarak geçer. Görme imkanı bulduğumuz yazma nushalarında ise şu senedle verilir:

Ebû Ammâr el-Huzâî -Evs b. Abdillâh b. Büreyde -Kardeşi Sehl b. Abdillâh Babası Abdillâh-Babası Büreyde⁹.

→ →

trs., I, 90-91). Bu itibarla, "berade" fiilini "serinledi" ve "kad harace sehmûke" cümlesini "senin sehmîn, nasîbin çıktı" şeklinde tercüme etmek (bkz. Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, II, 492) meramı eksik ifade etmelidir.

⁷ Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Nevâdiru'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl* (thk. Abdurrahman Umeyra) Beyrut 1992, I, 306; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *el-Muntazam*, III, 56-57; a. mlf., *el-Vefâ bi Ahvâli'l-Mustafâ* (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut1408/1988, s. 248-249.

⁸ Hakîm et-Tirmizî'nin bu tarihten yaklaşık 30 yıl önce vefat ettiğini tesbit edenler de vardır.

⁹ Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl* (el-Aslu's-sânî ve's-sittün), Süleymaniye Ktp. (Yeni Câmî), nr. 302, v. 97a; Köprülü Ktp. nr. 465-114, v. 114a; Topkapı Sarayı Ktp. (III. Ahmed), nr. 610/1, s. 174. Yazmanın III. Ahmed nushasında varak değil sayfa numaraları mevcuttur. Her üç yazmanın

Nevâdiru'l-Usûl'de "Benim şu devam memurdur" cümlesinden sonra "Deve yürüdü, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (r.a) kapısında durarak yere çöktü" ilavesi vardır.

İbn Hibban (v. 354/965)¹⁰, "... Başından sarığını çözüp bir mızrağa bağladı ve Medine'ye geldiği gün Peygamber'in önünde yürüdü" şeklinde küçük bir ayrıntıya işaret eder.

el-Hattâbî (v. 388/998) Büreyde hâdisesini senedsiz olarak zikreder¹¹.

İbn Abdilberr (v. 463/1070), hâdiseye temas eder ve rivâyeti birbirinden biraz farklı iki ayrı senedle verir:

1. Abdülvâris b. Süfyân - Kâsım b. Asbağ - Ahmed b. Züheyr - Babası Hüseyin b. Hureys - el-Hüseyin b. Vâkıd - Abdullah b. Büreyde - Babası¹².
2. Abdülvâris - Ahmed b. Züheyr - Hüseyin b. Hureys - Evs b. Abdillâh b. Büreyde - el-Hüseyin b. Vâkıd¹³ - Abdullah b. Büreyde - Babası¹⁴.

Aynı yerde İbn Abdilberr, *Nevâdiru'l-Usûl*'ün bahis konusu yazma nushasında verilen isnad zincirini de zikreder.

İbnü'l-Cevzî (v. 597/1200) tarafından *el-Muntazam*'da zikredilen hâdis, yukarıdaki isnad zinciriyle verilir.

Muhibbüddîn et-Taberî (v. 694/1294)¹⁵, kısaca temas ettiği hâdis için "hasen bir hadis" tarzında değerlendirme yapar. Onun yaptığı bu teknik değerlendirme önem arz etmelidir.

İbn Teymiyye (v. 728/1327), bahis konusu Büreyde hâdisesine "İşimiz oldu/kolaylaştı" (Berade emrunâ) hadisiyle işaret eder ve onun *es-Sihâh*'ta yer aldığını söyler¹⁶.

Onun zikrettiği bu hadis üzerine Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî (v. 1999) şu değerlendirmeyi yapar: "Bugün maruf olan hiçbir hadis ve sünnet kitabında

→ → mikrofilmini görme imkanı veren Dr. Nureddin Boyacılar Bey'e teşekkür ederim.

¹⁰ İbn Hibban, *es-Sikât*, III, 29; a. mlf., *Meşâhîru Ulemâi'l-Emsâr*, Beyrut 1959, I, 60.

¹¹ Hattâbî, *Garîbü'l-Hadîs*, I, 180-183. Eseri tahkik eden el-Azbâvî şu dipnotu düşer: "Heysemî (*Mecmau'z-Zevâid*, VI, 55), bu rivâyetin benzerini zikreder ve şöyle der: Onu el-Bezzâr rivâyet etmiştir. Senedinde Abdülâzîz b. İmrân ez-Zühri vardır ki, o *metrûk* bir râvidir". Halbuki el-Bezzâr'ın (v. 292/904), "Bunu ancak Büreyde'nin rivâyet ettiğini ve onun da yalnız bu tarîkini biliyoruz" diyerek değerlendirmede bulunduğu kıssa, isnad zinciri itibariyle tamamen, metin itibariyle de kısmen farklıdır. Mesela, söz konusu *metrûk* râvi Abdülâzîz b. İmrân ez-Zühri, makale metninde zikredilen hiçbir tarikte yer almaz. Ayrıca orada, "berade emrunâ ve saluha" cümlesini geçmez. "Selimnâ" yerine "selimte", "kad harace sehmûke" yerine de "irmi bi sehmike" cümlelerinin kullanıldığı görülür (bkz. Heysemî, *Keşfü'l-Estâr an Zevâidi'l-Bezzâr ale'l-Kütübi's-Sitte* (thk. Habîburrahman el-A'zamî), Beyrut 1399, II, 301-302).

¹² İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, I, 185.

¹³ *et-Temhîd*'in matbu nushasında el-Hüseyin b. Vâkıd olarak verilirken, *el-Mektebetü'l-Elfiyye li's-Sünneti'n-Nebeviyye* adlı CD programında yer alan *et-Temhîd*'de el-Hasen b. Vâkıd şeklinde geçmesi bir sehiv eseri olmalıdır.

¹⁴ İbn Abdilberr, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattai mine'l-Maâni ve'l-Esânid* (thk. Saïd Ahmed A'râb), Mağrib 1411, XXIV, 73.

¹⁵ Taberî, Muhibbüddîn Ahmed, *er-Riyâdu'n-Nadira fî Fedâili'l-Aşera* (thk. İsa Abdullah el-Himyârî), Beyrut 1996, I, 479.

¹⁶ İbn Teymiyye, Takıyyüddîn ed-Dımaşkî, *el-Kelîmu't-Tayyib* (thk. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî), Beyrut 1405, s. 125.

bu hadise muttali olmak bana müyesser olmadı. Ne var ki müellif İbn Teymiyye, onun *es-Sihâh*'ta olduğunu zikretmiştir. Şayet o bununla *Sahîhayn* (Buhârî ve Müslim)'den birini kastediyorsa, bu çok uzaktır. Ama bununla o ikisi dışındakileri kastediyorsa bu olabilir. (...) Hicret hadisine gelince (bahis konusu "Berade emrunâ" hadisini kasteder), ben ona muttali olmadım. Beni en çok endişeye sevk eden husus, müellif İbn Teymiyye'ye bu hadisin, Peygamber (s.a) Hudeybiye Antlaşması'nda Süheyl b. Amr'ı¹⁷ gördüğü sırada söylediği "Artık işiniz sizin için kolaylaştı" (Kad sehüle lekum min emrikum) hadisiyle¹⁸ karışmış olmasıdır. Zira bu hadis Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçer. (...) Allah (meselenin mahiyetini) daha iyi bilir"¹⁹.

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla, bahis konusu "İşimiz oldu/kolaylaştı" (Berade emrunâ) hadisi meşhur dokuz kitabın (*Kütüb-i Tis'a*) dışındaki bazı hadis ve tarih kaynaklarında yer almaktadır. Onların başında Hakîm et-Tirmizî (v. 320/932, İbn Abdilberr (v. 463/1070) ve İbnü'l-Cevzî (v. 597/1200) gibi âlimler bulunmaktadır. Nakledilen bilgilerin ve yapılan değerlendirmelerin nazar-ı itibara alınması karşısında İbn Teymiyye, Elbânî'nin "Bugün maruf olan hiçbir hadis ve sünnet kitaplarında bu hadise muttali olmak bana müyesser olmadı" şeklindeki tenkidini hak etmese gerektir. Ayrıca Elbânî'nin, İbn Teymiyye'nin Büreyde kaynaklı "İşimiz oldu/kolaylaştı" (Berade emrunâ) hadisini Hudeybiye Antlaşması'nda vârid olan Süheyl b. Amr merkezli "Artık işiniz sizin için kolaylaştı" (Kad sehüle lekum min emrikum) hadisiyle karıştırdığına dair endişesi de uzak bir ihtimal olmalıdır. Çünkü muhtemel bilginin değeri, delil ve karine ile ölçülür. Usûl kâidesi gereği, delilden neş'et etmeyen bir ihtimale itibar edilemeyeceği açıktır.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (v.751/1350)²⁰ bahis konusu Büreyde hâdisesini İbn Ebî Hayseme'den (v. 279/892) tafsilatıyla naklederek delil olarak kullanması, hocası İbn Teymiyye'nin, Elbânî'nin iddia ettiği türden bir itibâsa maruz kalmadığı izlenimini verse gerektir.

Büreyde b. Husayb'ın Hz.Peygamber'le nerede ve nasıl karşılaştığını anlatan bahis konusu vak'a, henüz bir müşrik iken onun, Hz.Peygamber'in üslubundan etkilenecek Müslüman olduğunu gösterir. Bu demektir ki üslup, insanlarla kurulan ilişkilerde dikkat edilmesi ve İslâm'a davet esnasında ciddiye alınması gereken önemli bir meseledir. Bu itibarla, İslâm'a davette üslubun önemi ve bunun günümüz hayatında pratikteki yansımaları hakkında bir değerlendirme yapmak uygun olacaktır.

C. İSLÂM'A DAVETTE ÜSLÛBUN YERİ VE ÖNEMİ

Sözün söyleniş tarzı, düşüncenin ifade ediliş ve konunun ele alınış şekli anlamında üslup, hem yazı hem de konuşma dilinin mihenk taşı kabul edilir. Yazının/kitabın ilmi veya edebî üslubu ya da hitabın üslubu, yazarının veya

¹⁷ Süheyl b. Amr, 6/628 yılında Hudeybiye'de Medine İslâm Devleti'nin resmen tanındığını gösteren vesikayı Kureyşliler (Mekke'li müşrikler) adına imzalayan şahıstır.

¹⁸ Hadis için bkz. Buhârî, Şurût, 15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 330.

¹⁹ İbn Teymiyye, a.g.e., s. 125, 127 dn. (Elbânî'nin notu).

²⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tuhfetü'l-Mevdûd bi ahkâmî'l-Mevlûd* (thk. Hassân Abdülmennân), Beyrut 1416, s. 58, 114.

hatibinin ilmî şahsiyetini, ahlâk ve karakterini, hayat felsefesi ve dünya görüşünü aksettirir. “Üslûb-i beyân, aynıyla insan” vecizesi bu gerçeğin özlü bir ifadesidir. Şüphesiz asıl olan, sözün veya düşüncenin bizzat kendisidir. Ancak asıl olan söz veya düşünceye nisbetle, üslûbun daha da bir önem kazandığı hallerin; zaman, mekan ve vasat gibi unsurların göz ardı edilmemesi gerekir. “Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı” mısra²¹ veya “Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir” atasözü, bu gerçeğe vurgu yapan bir vecize hüviyetindedir. Bu demektir ki, başarılı bir netice elde edebilmek için ilmî, edebî veya hitâbî; hangi türü olursa olsun üslûba aradığı hassasiyet gösterilmelidir.

Arapça bir kelime olan üslûb (ç. esâlîb), Mütercim Âsım Efendi'nin (v. 1820) dilinde şu şekilde ifadesini bulur: “Meslûk olan tarîka denir, gerek hissî olsun ve gerek mânevî olsun, ki fen ve tarz ve tavr ta'bir olunur”²². Hüseyin Kâzım Kadri (v. 1934) ise, üslûbun “yol, tarîk, çığır, tarz, tavır, töre, tarz-ı ifâde ve beyân, edâ” şeklinde lûgat mânalarını verdikten sonra, Recâzâde Ekrem'den (v. 1914) şu tarifi nakleder: “Üslûb dediğimiz şey, her şahsın efkâr ve mülâhazâtını ta'birdeki tarz-ı mahsûsudur. Herkesin üslûb-i ifâdesi ise efkâr-ı mülâhazâtının kâlibıdır”²³.

Kabul edilmelidir ki, doğuştan getirdiği yetenek ve sonradan kazandığı bilgi ve birikimle farklılığı olan insanın, meramını beyan gücü de farklı olacaktır. Hukemâ “İki şey vardır ki, onlar için bir sınır yoktur: Cemâl ile beyân” derken bu noktaya işaret etmiş olmalıdır. Çünkü mutlak ve mükemmel anlamda cemel sıfatı ile beyan kudreti, *Sâni'* olan Allah'a mahsustur. Kitabı veya hitabı orijinal kılan ve onu ebedileştiren unsur olması açısından üslup zevk ve sanat demektir.

Hakîm et-Tirmizî (v. 320/932), “Sorulan suâle güzel cevap vermek, anlamının inceliklerinden ve idraki kolaylaştıran nezaket ölçülerindedir” (Husnû'r-reddi fi'l-cevâbi min letâifi'l-fehm)²⁴ der. Gerçekten de, gerek konuşma gerekse yazı ile gerçekleştirilen iletişim faaliyetlerinde iyi niyet, yumuşak, içten ve dokunaklı bir ses tonu, seçilerek kullanılan kelimeler, sebep ve gerekçesi dikkate alınarak dile getirilen düşünceler, anlamlı jest ve mimikler, insanı etkileyen, onun ruh dünyasını ve fizik varlığını harekete geçiren unsurlardır. “O Firavun'a yumuşak söz söyleyin, umulur ki öğüt alıp düşünür veya içi titrer-korkar”²⁵, “Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılır, giderlerdi. Öyleyse onları affet ve onlar için mağfiret dile. (Yapacağın) iş hakkında onlarla müşaverede bulun. Karar verince de Allah'a tevekkül et. Çünkü Allah tevekkül edenleri sever”²⁶ ve

²¹ Yunus Emre'ye (v. 720/1320) ait olan ilgili mısralar (bkz. *Yunus Emre Divanı*, haz. Faruk K. Timurtaş, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 78-79) şöyledir:

“Keleci bilen kişünün yüzünü ağız ide bir söz
Sözi bişirüp diyenün işini sağ ide bir söz
Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı
Söz ola ağulu aşu bal ile yağ ide bir söz”

²² Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, I, 163.

²³ Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lûgatı*, İstanbul 1928, I, 235.

²⁴ Hakîm et-Tirmizî, a.g.e., II, 277.

²⁵ Tâhâ 20/43-44.

²⁶ Âl-i İmrân 3/159.

“... Ayrıca, çok nazik ve latif davransın (da dikkat çekmesin) ve sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin!”²⁷ âyet-i kerîmeleri güzel bir üslûbun, muhataplar üzerindeki olumlu izleri ve dalâlet tıkanıklığını açıp hidâyet yollarını göstermesi bakımından önem arz eder.

“İşlerinizi başarmaya çalışırken, saklamak/gizlemek suretiyle (her türlü gösteriş ve şovdan uzak olarak) Allah’tan yardım isteyin. Zira her nimet sahibi hasede maruz kalır” şeklinde ifadesini bulan haber²⁸, Abdullah b. Abbâs’ın annesi Ümmü’l-Fadl’ın, kendi süt çocuğu olan Hasan veya Hüseyin’in Rasûl-i Ekrem’in kucagında iken altını ıslattığından omzuna vurması üzerine, Rasûl-i Ekrem’in “Allah iyiliğini versin, oğlumun canını acıttın!”²⁹ diyerek gösterdiği tepki veya Muâviye b. Hakem’in, “Peygamber’in yolunda canım feda olsun, ben ondan önce de ondan sonra da ondan daha güzel öğreten ve eğiten bir muallim görmedim. Vallâhi o beni hiç azarlamadı, bana hiç sitem etmedi ve bana hiç el kaldırmadı”³⁰ şeklindeki müşahedesi, söz konusu Kur’an üslûbunun Hz.Peygamber’in şahsında pratik hayata akseden birkaç tezahüründen ibarettir.

“Sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle”³¹ ve “Hikmetle ve güzel öğütle Rabbinin yoluna davet et ve onlarla en güzel şekilde mücâdele et”³² emrine muhatap olan Rasûl-i Ekrem’in, daha ziyade hitap üslûbunu kullanmak suretiyle sosyo-kültürel seviyesi farklı insan kesimlerine fasih konuşarak ve belîğ söz söyleyerek onlarda zihniyet dönüşümü, tutum ve davranış değişikliği meydana getirdiği tarihî bir hakikattir. Onun söz, hareket ve davranışlarında, “muhâtabın sözünü, maksadının hilâfı olmak üzere, bi’t-telakkî beklemediği tarzda cevap vermek” şeklinde tarif edilen üslûb-i hakîmin³³, bir çok münasebetle tebellür ettiği görülür. İşte Büreyde b. Husayb’ın, Rahmet Peygamberi’nin konuşma üslûbundan ve davranış tarzından etkilenerek yaşadığı dönüşüm, değişim ve gelişimin psikolojik tahlili bu çerçevede düşünülmelidir.

²⁷ Kehf 18/19.

²⁸ Muâz b. Cebel vasıtasıyla *merfû* olarak rivâyet edilen bu haber, râvilerden Ebu’l-Hasen Saîd b. Sellâm el-Attâr el-Basrî sebebiyle isnad bakımından tenkide tabi tutulur. Söz konusu râvi hakkında Buhârî’nin “münkeru’l-hadis” ve Ahmed b. Hanbel’in “kezzâb” dediği bilinirken, İclî’nin “lâ be’se bih” diyerek ta’dil lafzı kullandığı ve ekser ulemâ tarafından da “zayıf” değerlendirilmesi yapıldığı görülür. Sened merkezli teknik problem bir tarafa, haber, ilk nesillerin hayat tecrübesini aksettiren anlamlı bir söz olmalıdır. Gerektiğinde *tahdîs-i nimet* kabilinden bir nimet ve imkânın izhar edilmesi, bu haberin ifade ettiği espri ile çelişmemelidir. Haberin senedi ve yorumu için bkz. İclî, Ebu’l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-Kûfî, *Târîhu’s-Sikât* (thk. Abdülmü’fi Kal’acı), Beyrut 1984), s. 185; Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu’cemu’l-Kebîr* (thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut, trs., XX, 94; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî, *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Asfiyâ*, Kahire 1407, V, 215; İbn Abdilberr, *et-Temhid*, X, 152; İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-Mevdûât mine’l-Ehâdisi’l-Merfûât* (thk. Nureddin Boyacılar), Riyad 1418, II, 503-506; Zehebî, *Mizânü’l-İtidâl*, II, 141; Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, VIII, 195; Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feydu’l-Kadîr Şerhu’l-Câmi’s-Sağîr min Ehâdisi’l-Beşîr en-Nezîr*, Mısır 1356, I, 493-494; Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ ve Müzîlü’l-İlbâs amme’shehera mine’l-Ehâdis alâ Elsineti’n-Nâs*, Kahire, trs., I, 135, II, 177, 377.

²⁹ İbn Mâce, Ta’biru’r-ru’yâ, 10.

³⁰ Müslim, Mesâcid, 33.

³¹ Hicr 15/94.

³² Nahl 16/125.

³³ Hüseyin Kâzım Kadri, a.g.e., I, 235.

Hz.Ali tarafından irad edilen şu hutbe, sözlü veya yazılı çalışmalarda, ortaya konulan ilim ve sanat eserlerinde takip edilecek üslûbun nasıl olması gerektiği hususuna ışık tutmuş olmalıdır: “Bilesiniz ki, insanlar ortaya koydukları maharetlerle temayüz ederler; iyi, güzel ve sağlam eserlerle tanınırlar. Her insanın değeri, sergilediği kaliteli iş ve güzel eserle ölçülür. O halde (hakikatin vuzuha kavuşması için) konuşun ki, değerleriniz ve seviyeleriniz ortaya çıksın!”³⁴.

Endülüslü âlim İbn Abdilberr (v. 463/1070), Hz.Ali'nin bahis konusu “Her insanın değeri, ortaya koyduğu kaliteli iş ve güzel eserle ölçülür” (Kadru külli'mriin mâ yuhsinu) sözünün, daha önce hiçbir kimse tarafından söylenmeyen orijinal bir söz sayıldığını, ilim tahsiline ondan daha teşvikkâr, ilim, ulemâ ve talebeye, kâilin “Evvelkiler sonrakilere (ilim ve meseleleri tahlil nâmına) hiçbir şey bırakmamıştır” (Mâ terake'l-evvelu li'l-âhır) sözünden ise daha tahribkâr bir söz olmadığını naklettikten sonra, “çok mühim ve hayretâmiz!” diyerek Hz.Ali'nin “Her insanın değeri, ortaya koyduğu iyi şeyle ve güzel eserle ölçülür” sözünün tekrar altını çizer.

Şeyhü'l-İslâm ve sultânü'l-ulemâ lakaplarıyla anılan İbn Abdisselâm (v.660/1262), anne baba, sâlihler ve âlimler için ayağa kalkmakta bir sakınca olmadığına dair fetvâsını naklettikten sonra şu yorumu yapar: “Ama zamanımızda (hicrî yedinci asrı kasteder) bunu (ayağa kalkarak gösterilen saygıyı) terk etmek nefret, dargınlık, gerginlik ve düşmanlığa yol açmaktadır. O halde böyle bir mahzuru bertaraf etmek için ayağa kalkılmalıdır. (...) Tabii bu, konunun bizzat aslından ve işin özünden kaynaklanan bir talimat değil, terk edilmesi örf ve adet gereği kendisine kalkılan kimseye saygısızlık anlamına dönüştüğü için uygulanması gereken bir emirdir. Allah'ın öyle hükümleri vardır ki, onlar asr-ı saâdetde mevcut olmayan sebepler ortaya çıktığında bahis konusu olur. Allah daha iyi bilir”³⁵.

İbn Abdisselâm'ın gerekçeleriyle zikrettiği bu fetvâsı, ortaya çıkan sosyal problemler ve beşerî ilişkiler karşısında gelişmeye/geliştirilmeye müsait yeni bir üslûba imkan vermektedir. Şüphesiz bu imkan, sosyal hayatta hatta uluslararası ilişkilerde bir hareket kabiliyeti ve manevra alanı sağlaması açısından önem taşır. Aynı şekilde rağbet, alâka ve teveccüh göstermek, gönlü hoş etmek, güler yüzle muamelede bulunmak, nazik ve yumuşak davranmak mânâsında iltifat/mültefit mizaç, eğitim, sosyal ve kültürel faaliyetlerde verimliliği arttıran pozitif bir kavramdır. Ancak, mahiyeti ne olursa olsun, özellikle diyalog faaliyetlerinde gelişen/geliştirilen üslûbun *mudârâ* çerçevesinde kalması ve *müdâhane*ye kaymaması yani, İslâm'ın iman, ibadet ve ahlâk değerlerinden uzaklaştırıcı bir karaktere dönüşmemesi gerekir. Söz konusu *mudârâ* ile *müdâhane* hududunun tefrik edilmemesi halinde, ibrenin istikametten ayrılarak maslahattan mefsedeye ve haktan bâtila sapması ve dengenin bozulması kaçınılmazdır. Bu noktada, “Meşhûrdur ki fîsk ile olmaz cihân harâb / Eyler anı müdâhane-i âlimân harâb” diyen Osmanlı devlet adamı Keçecizâde İzzet Molla'nın (v. 1829) serzenişi hayli mânidar görülmelidir.

³⁴ İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-ilm*, s. 161-162.

³⁵ İbn Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzeddîn Abdülazîz es-Sülemî ed-Dımaşkî, *Kitâbu'l-Fetâvâ* (thk. Abdurrahman b. Abdilfettâh), Beyrut 1406, s. 155.

Ayrıca, İmam Şâfiî'nin (v. 204/819), "Şayet ben, hak etmediği değeri ve saygıyı birine gösterecek olursam, ben de o ölçüde kendi değerimi ve saygınlığımı yitirmiş olurum"³⁶ tarzında ifadesini bulan tecrübesi, eğitim faaliyetinde ve diyalog girişiminde bulunan ilim, fikir ve irşad adamının şahsiyetini, şeref ve haysiyetini korumaya matuf dengeli bir davranış tarzı göstermesi bakımından kayda değer bir üslup olmalıdır.

NETİCE

Hicret Sırasında Hz.Peygamber'in Üslûbundan Etkilenerek Müslüman Olan Büreyde b. Husayb ve Günümüze Yansımaları başlıklı bu makalede değinilen noktalara ve ulaşılan neticelere ana hatlarıyla temas ederek bir değerlendirme yapmak istiyoruz:

Mantığı ve neticeleri itibarıyla hicret, dinin icaplarını, insanların hak ve hürriyetlerini koruyup kollayarak onlara medeniyet ufkunu açan yepyeni bir çığırır. Teşkilatlanma ve devletleşme sürecine giden yol olarak hicretin, iktisadî ve siyasî itibar kazandırdığı kadar Müslümanlar için ictimâî ve ahlâkî (mânevî-ruhânî) faziletleri öğreten bir mektep vasfı taşıdığı görülür. Onların bu mektep sayesinde ümmet haline geldikleri târihî ve sosyolojik bir vâkıdır. Ayrıca, olağanüstü bazı hâdiselerin yaşandığı hicretin, davet ve tebliğ açısından hayli münbit bir arazi fonksiyonu icra ettiği müşahede edilir. Kanaatimizce bu arazinin münbit olmasının zâhirdeki sebep ve hikmeti, Hz.Peygamber'in özellikle hitap üslûbunda aranmalıdır.

Büreyde b. Husayb'in hicret sırasında ilk karşılaşmadaki tanışma faslıyla birlikte Hz.Peygamber'in üslûbundan etkilenerek Müslüman olduğu sâbittir. Rasûl-i Ekrem'in, *Büreyde*, *Eslem* ve *Benî Sehm* kelimelerinden hareketle tefe'ülde bulunduğunu ifade eden hâdisenin de sâbit olduğu görülür. *Tefe'ül*, güzel anlamlı bir kelimeyi hayra yormak, onu uğur konusu ve bereket vesilesi yapmak veya Allah'tan lütuf beklentisi (hüsnü'z-zann billâh) demektir. Nitekim, bizzat Büreyde (r.a) Rasûl-i Ekrem'in bu husustaki halini şöyle tasvir eder: "Peygamber (s.a) hiç bir şeyden uğursuzluk çıkarmazdı. Bir görevli göndereceğinde ismini sorar; hoşuna giderse ona sevinir ve sevinci yüzünde görülürdü. Şayet isminden hoşlanmazsa, bu da yüzünden belli olurdu"³⁷.

Hayra yorulan güzel ismi, müjde vermek üzere Allah katından gelen bir elçiye benzeterek konunun ilâhî boyutuna dikkat çeken Hakîm et-Tirmizî³⁸, bu üslûbun firaset, ilham ve hikmet gibi herkese nasip olmayan hususi bir lütuf olduğunu ifade eder. Bu demektir ki üslup, pratik semeresi olan ve evrensel çapta Müslümanlığı hayata açan tabii bir vasita özelliği arz etmektedir.

Yaşanan tarihî tecrübeler ve müşahhas örnekler, fıtratla doğrudan ilişkisi bulunan üslûbun, muhataplar üzerinde olumlu izler bırakarak mânevî-rûhî gelişme sağladığını, hasmâne duygu ve düşünceleri dostâne münasebetlere çevirdiğini göstermiştir. Bu itibarla, muktezâ-i hâle mutâbık, hikmetli ve zarif bir üslup, İslâm'a davetin anahtarı ve olmazsa olmaz bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

³⁶ Aclûnî, a.g.e., II, 262.

³⁷ Ebû Dâvud, Tıb, 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 257; V, 347.

³⁸ Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl*, I, 306; III, 6.